

Analysis of the Range and Types of Common Belief Ahadith in Al-Kafi and Sahihs of Sunnis

Mehdi Gholamali Assistant Professor of Hadith Department, Quran and Hadith University, Tehran, Iran

Fatemeh Barfeh Shahrabak * M.A. in Quran and Hadith Sciences, Quran and Hadith University, Tehran, Iran

Abstract

In order to answer the question of "what common hadiths of belief are found in the book Usul Kafi and the Sahihs of the Sunnis (Sahih Bukhari and Sahih Muslim), the present research was conducted. It is considered as Laihdara al-Faqih, Tahhib al-Ahkam, al-Istbasar) and for the Imamiyyah, it is a noble position. Sunnis have such value for the famous authentic books, especially the Sahihs, i.e. Sahih Bukhari and Sahih Muslim. Since we did not find such a case study or similar in the articles, it is not possible to mention a background for it. In addition to increasing knowledge, research in the field of narrative sharing is also important in terms of approximation. Al-Zekr identified the common belief chapters in them, then the common belief hadiths were extracted from these chapters. The lack of similar studies in this field and within the scope of the target books ruled out the possibility of case-by-case discussion and comparison. Finally, common belief hadiths were extracted and counted, which include a total of 39 common topics. After determining the narrative range, the typology of these common narratives was also explained.

Keywords: Common Belief Al-Ahadith, Al-Kafi, Sahih Bukhari, Sahih Muslim, Al-Farighein, Species Of Ahadith, Narrative Range.

* Corresponding Author: FSBarfeh@gmail.com

How to Cite: Gholamali, M., Barfeh Shahrabak, F. (2023). Analysis of the Range and Types of Common Belief Ahadith in Al-Kafi and Sahihs of Sunnis, *Journal of Seraje Monir*, 14(47), 55-81. DOI: 10.22054/ajsm.2023.72734.1911

Introduction

The comparative analysis of the hadiths of Fariqin is one of the important topics that is frequently used in Islamic and human sciences. In order to answer the question of "what common hadiths of belief are found in the book Usul Kafi and the Sahihs of the Sunnis (Sahih Bukhari and Sahih Muslim), the present research was conducted. It is considered as *Laihdara al-Faqih*, *Tahzib al-Ahkam*, *al-Istebzar*, and for the Imamiyyah, it is a noble position. Sunnis have such value for the famous authentic books, especially the Sahihs, i.e. Sahih Bukhari and Sahih Muslim. In addition to increasing knowledge, research in the field of narrative sharing is also important in terms of approximation.

Literature Review

In the review of the research literature, several articles are found on the comparative analysis of the Hadiths of Fariqin. Examples of it are: a comparative study of the interaction of Imam Ali (peace be upon him) with the second caliph in the war with the Sassanids (in Sunni and Shia historical sources), a comparative study of Mahdism in Shia and Sunni interpretive traditions, research and investigation in sources of *ijtihad* in Shia and Shia jurisprudence. Sunnah review and research of sources of *ijtihad* in Shia and Sunni jurisprudence, comparative review of Shia and Sunni opinions on women's employment, documentary and brokering of hijab narrations in Sunni hadith sources "with emphasis on the method of determining the common circle", review a comparative analysis of the theory of the jurisprudence from the point of view of Shia and Sunnis, a comparative study of inheritance classes in Shia and Sunni jurisprudence and French law with an approach to the view of Imam Khomeini (PBUH), a comparative study of the legitimacy of disobeying an unjust ruler in Shia and Sunni political jurisprudence.

Methods

In this research, a complete review of the target books of both religions was done first. In the next step, the religious chapters of all target books were extracted and then these chapters were compared. Common and similar hadiths, both verbal and spiritual, were separated and counted. Then, by mentioning their similarities and

commonalities, they were codified. Al-Zekr identified the common belief chapters in them, then the common belief hadiths were extracted from these chapters. The lack of similar studies in this field and within the scope of the target books ruled out the possibility of case-by-case discussion and comparison. Finally, common belief hadiths were extracted and counted, which included a total of 39 common topics. After determining the narrative range, the typology of these common narratives was also explained.

Results and Conclusion

Out of the thirty-nine topics common in the belief traditions of the sufficient and correct principles of Sunnis, twenty-three topics (58.9%) were related to the subject of God. Six of the thirty-nine mentioned topics (15.3%) were related to the topic of justice. Discussions such as Muslims not being reprimanded due to the practices of their time of ignorance, discretion in divine reward and punishment, dependence of guidance on divine will, rejection of absolute predestination, and rejection of absolute human agency are among these narrations. It is obvious that there is no sign of hadiths that clearly mention the inter-religious matters in Sahih. Three cases (7.6%) out of the thirty-nine cases mentioned are related to the subject of prophethood and prophecy. Five of the thirty-nine topics mentioned (12.8%) can be used in the topic of Imamate. Hadiths in which death without an Imam is considered the death of ignorance, Ali's love is considered to be faith, and innovation in religion is considered to be misguidance. Mutawatri hadiths such as the hadith of Saqlain, the hadith of Tathir, and the hadith of the Khyber conquest are included in this group. 5.1% similar issues (two cases) related to the subject of resurrection are the hadiths in which the mention of the Zakum tree in hell is used or the committing of major sins are considered to be the cause of entering the fire.

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی؛ مطالعه موردی: الکافی و صحیحین

استادیار گروه علوم حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث، تهران، ایران

مهدی غلامعلی

دانش آموخته کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث، تهران، ایران

فاطمه برفه شهربابک *

چکیده

کتاب کافی اثر شیخ کلینی یکی از کتب اربعه شیعه محسوب می‌شود و برای امامیه از جایگاه رفیعی برخوردار است. اهل سنت برای کتب مشهور صحاح و به ویژه صحیحین یعنی صحیح بخاری و صحیح مسلم چنین ارزشی قائل‌اند. در این پژوهش به دنبال یافتن گونه‌های مختلف احادیث مشترک اعتقادی در کتب اصول کافی و صحیحین اهل سنت بوده‌ایم. از آنجا که چنین مطالعه موردی یا مشابه آن را در مقالات نیافتیم ذکر پیشینه‌ای برای آن امکان‌پذیر نیست. در هر صورت، تحقیق در زمینه اشتراک روایی علاوه بر افزایش دانش، از جنبه تقریب نیز دارای اهمیت است. در این پژوهش کتابخانه‌ای، بررسی در حیطه‌های اصلی شامل مباحث خداشناسی و توحید (مانند وجود خدا، وحدانیت، تبیین صفات الهی، رابطه اسماء و صفات با ذات الهی، ...)، عدل (مانند جبر و تفویض، مسئله شرور و ...)، نبوت و قرآن (مانند پیامبری نبی اکرم (ص)، عصمت، خاتمیت، حدوث و قدم قرآن، تحریف قرآن و ...)، امامت (مانند مسئله جانشینی پیامبر، واقعه غدیر، تصریح به ائمه هدی علیهم السلام و ...) و معاد (مانند سرای دیگر، بهشت و دوزخ و ...) انجام شد. سرانجام پس از یافتن باب‌های اعتقادی در کتب مورد نظر، احادیث اعتقادی مشترک استخراج و احصاء شدند که جمعاً ۳۹ موضوع مشترک را در بر می‌گیرند. پس از تعیین گستره روایی، گونه‌شناسی این روایات مشترک تبیین شد، بیشترین گستره را گونه خداشناسی و توحید داشت.

کلیدواژه‌ها: روایات مشترک اعتقادی، کافی، صحیح بخاری، صحیح مسلم، گونه‌شناسی.

تبیین مسئله

کتاب کافی اثر شیخ کلینی یکی از کتب اربعه شیعه محسوب می‌شود و برای امامیه از جایگاه رفیعی برخوردار است (حجت، ۱۳۹۷: ۳۰-۳۱). اهل سنت به صحیح بخاری، صحیح مسلم، جامع ترمذی، سنن ابی داوود، سنن ابن ماجه و سنن نسائی چنین اهمیتی می‌دهند و در این بین صحیح بخاری و صحیح مسلم را دارای اهمیتی مضاعف می‌دانند (معارف، ۱۳۹۶: ۶۸). این بدان معنی است که هر کدام از احادیث موجود در این کتب برای حداقل یکی از فریقین از اعتبار خاصی برخوردارند. در این پژوهش به دنبال یافتن احادیث مشترک اعتقادی در کتب اصول کافی و صحیحین اهل سنت هستیم. در واقع در این پژوهش با دو شاخص سروکار داریم: ۱- گستره روایی و ۲- گونه‌های روایی. در بحث گستره روایی، تحلیل آماری از احادیث مشترک اعتقادی در کتب مورد نظر صورت خواهد گرفت و در واقع بسامد روایات در حول یک موضوع مشترک و با یک رویکرد مشترک تعیین می‌شود. چنین تحقیقاتی که بر اساس تحلیل آماری و بسامدی روایت می‌باشند - درباره سایر موضوعات و کتب دیگر - مسبوق به سابقه می‌باشند. پژوهشگران بر این باورند که استخراج چنین اشتراکات روایی در واقع برجسته ساختن مشترکات عقیدتی فریقین بوده و گامی است به سوی تقریب مذاهب اسلامی. با توجه به گستردگی منابع روایی مورد بحث، محققین حاضر به محدودیت‌های علمی و توان پژوهشی خود برای تحلیل معنایی واقف‌اند و لذا در این تحقیق سعی کرده‌اند با اکتفا به رویکرد آماری - بسامدی و تحدید موضوعی بر غنای اعتباری تحقیق بیفزایند و امید بسیار دارند که در آینده دانشمندان و محققین ارزنده‌ای خواهند بود که گام‌های بعدی را در این زمینه بر خواهند داشت.

چنین پژوهشی که در آن روایات مشترک ما بین کتاب اصول کافی و صحیحین اهل سنت استخراج شده باشد در ادبیات حدیثی یافتن شد. در زمینه استخراج موضوعی احادیث از کافی به طور مجزا (مثلاً حیوانات یا ماهی‌ها و...) مقالاتی وجود دارد (موسوی، ۱۳۹۹: ۱۱۹-۱۳۶). کما اینکه استخراج موضوعی از کتب اهل سنت به صورت مجزا نیز در

دست است که بدیهی است ارتباطی به موضوع این پژوهش ندارد.

نزدیک ترین مورد به پژوهش حاضر، انتشار کتابی در سال ۱۳۹۵ بنام «موسوعه السنه النبویه فی مصادر المذاهب الاسلامیه» در ۲۰ جلد می باشد (پژوهشگاه مطالعات تقریبی، نشر بیروت) که احادیث فریقین را به ویژه در زمینه فقهی جمع آوری نموده است. با نگاهی به کتاب می توان دریافت که این کتاب استخراج روایات مشترک مابین کافی و صحیحین نیست و بسیاری از منابع اهل سنت دیده شده غیر صحاح می باشند و نیز تبیینی بر اشتراکات با کافی صورت نگرفته است. در مجموعه ای که به نام احادیث مشترک شیعه و سنی نیز منتشر شده است تمرکز بر مقایسه احادیث در کتاب هایی به جز کتب منظور نظر ما بوده است. بیشترین مقایسه مابین کتاب مستدرک حاکم نیشابوری (از اهل سنت) و بحار الانوار (از شیعه) صورت گرفته است و عمده روایاتی که از کافی نقل شده است مرتبط با فروع کافی است.

در مجموع، به نظر می رسد استخراج روایات مشترک مابین اصول کافی و صحیحین اهل سنت کاری است نوین که از جهت پژوهشی انجام آن موجه می باشد.

مفاهیم

احادیث اعتقادی

گونه ای از روایات که از نظر معنایی، حامل معارف و اطلاعاتی در زمینه باورها و اعتقادات دینی و مذهبی هستند را می توان احادیث اعتقادی نامید (رضوی، ۱۳۹۳: ۲۸). مبحث اعتقادات، باب مهمی در تألیفات و نوشته های علمای مذاهب بوده و هست به طوری که در هر قرن از قرون اسلامی می توان کتبی در این زمینه یافت که از آن جمله کتب اعتقادات شیخ صدوق، تصحیح اعتقادات الشیعه شیخ مفید و اعتقادات شیخ بهایی قابل ذکرند (انصاری قمی، ۱۳۹۹). اهل سنت نیز کتب مشابهی را تألیف کرده اند که از آن جمله می توان به شعب الایمان بیهقی اشاره کرد (معارف، ۱۴۰۰: ۲۱۲). عمده این کتب بر اساس احادیث منقول از پیامبر یا ائمه نگاشته شده اند و بعضی از آن ها کلاً متشکل از احادیث هستند. کتب و جوامع روایی هم وجود دارند که حاوی روایات مختلف فقهی تاریخی و

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۶۱

اخلاقی می‌باشند و طبعاً احادیث اعتقادی را نیز شامل می‌شوند.

صحیحین

در نگاه حدیث‌شناسان اهل سنت صحیح به حدیثی گفته می‌شود که تمام سلسله سند آن تا پیامبر خدا یا صحابی و یا تابعان همگی عادل ضابط باشند و متن حدیث نیز معلل یا شاذ نباشد. کتب حدیثی که بر همین پایه تدوین شوند و بیشتر احادیث آن از دیدگاه محدثان صحیح باشند را کتاب صحیح گویند مانند صحیح بخاری و صحیح مسلم.

گونه شناسی

Typology گونه شناسی: دانش مطالعه گونه‌ها و انواع موجود در یک دانش است. گونه شناسی از اهمیت بسیاری در بسط و توسعه دانش در حوزه‌های مختلف علمی برخوردار است. بر این اساس گونه شناسی در روایات، شامل بررسی انواع روایات بر اساس معیارهای مختلف، اعم از ویژگی‌های ظاهری و محتوایی و همچنین بررسی شاخصه کمی و کیفی در آنان است. گونه شناسی احادیث، گامی در جهت فهم بهتر و سریع‌تر از معارف معصوم علیهم‌السلام است؛ زیرا ممکن است در احادیث هر امامی گونه‌هایی باشد که در احادیث سایر امامان نباشد و یا اختلافات در کمیت و کیفیت احادیث امامان متناسب با شرایط و مقتضیات زمان هر امام وجود داشته باشد. بر این اساس گونه شناسی به دوروش صورت می‌گیرد: الف - گونه شناسی ظاهری که در آن شکل و قالب ظاهری احادیث امام مورد بررسی قرار گرفته است. ب - گونه شناسی محتوایی که در آن بسته به شاخه‌ای از معارف اسلامی که حدیث در آن باره صحبت می‌کند، بررسی انجام می‌شود. از آنجا که معارف اسلامی شامل سه بخش عقاید، اخلاق و احکام است عموماً تقسیم‌بندی در این سه حیطه انجام می‌شود. در پژوهش حاضر با گونه شناسی محتوایی اعتقادی روبرو هستیم.

در گونه شناسی احادیث نگاهمان به گونه‌های موضوعی روایی احادیث اعتقادی است شامل:

- احادیث با موضوع خداشناسی و توحید

-احادیث با موضوع نبوت

-احادیث مرتبط با موضوع امامت

-احادیث مرتبط با موضوع عدل

-احادیث مرتبط با موضوع معاد

بدیهی است زیرگونه‌های موارد فوق نیز مدنظرند مثلاً در باب نبوت موضوع قرآن و در باب معاد موضوعاتی مانند بهشت و جهنم نیز موردبحث خواهند بود. قرار دادن هر حدیث در یکی از گونه‌های فوق بر اساس نظر کتاب «تبیین الکافی فی مرآة العقول و الوافی» برای روایات اصول کافی و «شرح صحیح بخاری» و «شرح صحیح مسلم» برای احادیث صحیحین صورت می‌پذیرد.

ابواب اعتقادی در کتاب اصول کافی

در اصول کافی ابوابی در زمینه‌های مختلف اعتقادی یافت شد که ما در این پژوهش آن‌ها را در چند بخش بیان می‌کنیم:

۱- ابوابی که در مورد مباحث اعتقادی در حیطه توحید و خداشناسی می‌باشند، مانند: قول به لا اله الا الله، اسماء الهی، امکان رؤیت خداوند، شک، شرک، نفاق، توحید، ایمان و مشخصات آن، اسلام و مشخصات آن، مرتبه‌های ایمان، عرش الهی، خلقت و ... .

۲- ابوابی که در مورد مباحث اعتقادی در حیطه عدل می‌باشند، مانند: عدل الهی، شرور، جبر و اختیار، هدایت، امر بین الامرین و ... .

۳- ابوابی که در مورد مباحث اعتقادی در حیطه پیامبری و نبوت می‌باشند، مانند: بعثت پیامبران الهی، مباحث مربوط به قرآن و حجیت و حدث و قدم بودن آن، خاتمیت پیامبر اسلام، اعجاز و ... .

۴- ابوابی که در مورد مباحث اعتقادی در حیطه امامت می‌باشند، مانند: انتصاب امام، عصمت و علم امام، نص بر امام و ...

۵- ابوابی که در مورد مباحث اعتقادی در حیطه معاد می‌باشند، مانند: حشر، اعتقاد به بهشت و جهنم، مختصات هر یک و ... .

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۶۳

اصول کافی شامل ۸ کتاب می‌باشد که مجموعاً ۴۹۹ باب دارد و شامل ۳۷۸۶ حدیث می‌باشد از این ۸ کتاب یادشده در پژوهش حاضر ۶ کتاب و ۱۰۸ باب مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

ابواب اعتقادی صحیح بخاری

در صحیحین اهل سنت ابوابی در زمینه‌های مختلف اعتقادی یافت شد:

صحیح بخاری شامل ۹۷ کتاب می‌باشد که مجموعاً ۳۴۵۰ باب دارد و شامل ۷۵۶۳ حدیث می‌باشد از این ۹۷ کتاب یادشده در پژوهش حاضر ۲۸ کتاب و مجموعاً ۱۰۷ باب مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

▪ ابواب اعتقادی صحیح مسلم

▪ صحیح مسلم شامل ۵۴ کتاب می‌باشد که مجموعاً ۱۲۰۵ باب دارد و شامل ۷۲۷۵ حدیث می‌باشد از این ۵۴ کتاب یادشده در پژوهش حاضر ۱۰ کتاب و مجموعاً ۵۵ باب مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

باب‌های اعتقادی در کتب اصول کافی و صحیحین اهل سنت

در اصول کافی روایات مرتبط با اصول اعتقادی شیعه در موضوعات مختلف دیده می‌شود. احادیثی پیرامون موضوعاتی مانند عدم امکان رؤیت خداوند، حادث بودن قرآن، بداء (در حیطه خداشناسی)، امر بین الامرین (در حیطه عدل)، عصمت پیامبران (در حیطه نبوت)، ضروری بودن امامت، عصمت و علم امام (در حیطه امامت) از مثال‌هایی است که جزء اصول اعتقادی و حد فصل اعتقادات امامیه بشمار می‌آیند و می‌توان احادیث پیرامون آن‌ها را در اصول کافی یافت.

اگرچه در اصول کافی باب یا باب‌هایی مستقل پیرامون معاد نیامده است، اما اعتقادات شیعه به بعض مسائل مرتبط با آن به صورت پراکنده در باب‌های دیگر تبلور دارد؛ بنابراین یافتن حدیثی مبنی بر نرسیدن شفاعت اهل بیت به تارک الصلوة در روز قیامت، ضمن آنکه صراحتاً به اعتقاد شیعه به معاد و قیامت و حساب اشاره دارد بحث شفاعت را نیز

مطرح می‌سازد اگرچه حدیث در بایی مرتبط با اهمیت نماز آمده است.

در اصول کافی اگرچه احادیثی پیرامون مسائل فقهی نیز دیده می‌شود لکن شمار آن‌ها در مقابل احادیثی که در زمینه‌های مسائل عقیدتی و کلامی آمده‌اند اندک است؛ و لذا خلاف آنچه مثلاً در من لایحضره الفقیه (دیگر کتاب از کتب اربعه شیعه) می‌بینیم احادیث فقهی وسعت زیادی از اصول کافی را در بر نگرفته‌اند (این مباحث عمدتاً در فروع کافی آمده‌اند). در مجموع، بر اساس برآورد آماری، هریک از کتب صحیح بخاری و صحیح مسلم (بیش از ۱۸۰۰ روایت) به تنهایی سه برابر اصول کافی (کمتر از ۶۰۰ روایت) حدیث فقهی دارند. {بدیهی است که این مطلب را نباید با مجموع احادیث فقهی کتاب کافی خلط نمود؛ چراکه روایات موجود در کتب کافی (اصول + فروع + روضه) از مجموع روایات صحاح سته اهل تسنن بیشتر است}.

حال آنکه دو کتاب دیگر مورد توجه در این پژوهش یعنی صحیح بخاری و صحیح مسلم از اهل سنت، دارای احادیث فقهی بسیار قابل توجهی بوده و در مقابل، از احادیث پیرامون خصوصاً مسائل فلسفی کمتر برخوردارند؛ بنابراین در این دو کتاب به فصولی با عناوین کتاب الوضوء، کتاب الغسل، کتاب الحیض، کتاب التیمم، کتاب الاذان، کتاب الرهن، کتاب الجهاد، کتاب الخمس، کتاب الطلاق، کتاب الاطعمه، کتاب الاشربه، کتاب الصلوٰه، کتاب الزکاة، کتاب الحج، کتاب الصوم، کتاب النکاح، کتاب الجنائز و ... برخورد می‌کنیم که احادیث مرتبط با احکام فقهی نماز، زکات، حج، روزه، ازدواج و تشییع و تدفین جنازه و ... در آن‌ها آمده است. از آن سو، در صحیحین اهل سنت با کتب یا ابوابی در حیطه فلسفه چون عقل و جهل کمتر روبرو می‌شویم. هر جا هم که حدیثی در مسائل کلامی آمده است طبعاً گرایش‌های اعتقادی اهل سنت در آن موج می‌زند.

بنابراین، از سویی تفاوت در حیطه‌های غالب نقل حدیث مابین اصول کافی و صحیحین، حداقلی بودن مباحث اعتقادی پایه در صحیحین و از سویی دیگر عدم اعتماد هر مذهب به نقل از بعضی رواه مذهب دیگر باعث می‌شود که میزان باب‌های مشترک اعتقادی در این کتب کاهش یابد؛ اما این بدان معنا نیست که چنین باب‌هایی وجود ندارند.

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۶۵

در ادامه به ذکر باب‌های اعتقادی مشترک در کتب اصول کافی و صحیحین اهل سنت پرداخته‌ایم:

باب‌های اعتقادی مشترک در کتب اصول کافی و صحیحین اهل سنت

اصول کافی شامل ۸ کتاب می‌باشد که مجموعاً ۵۰۱ باب دارد و شامل ۳۸۰۳ حدیث می‌باشد از این ۸ کتاب یادشده در پژوهش حاضر ۶ کتاب و ۱۰۸ باب مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

صحیح بخاری شامل ۹۷ کتاب می‌باشد که مجموعاً ۳۴۵۰ باب دارد و شامل ۷۵۶۳ حدیث می‌باشد از این ۹۷ کتاب یادشده در پژوهش حاضر ۲۸ کتاب و مجموعاً ۱۰۷ باب مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

صحیح مسلم شامل ۵۴ کتاب می‌باشد که مجموعاً ۱۲۰۵ باب دارد و شامل ۷۴۵۷ حدیث می‌باشد از این ۵۴ کتاب یادشده در پژوهش حاضر ۱۰ کتاب و مجموعاً ۵۵ باب مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

احادیث اعتقادی مشترک اصول کافی و صحیحین اهل سنت

با استفاده از باب‌های اعتقادی مشترک که در فصل پیشین احصاء شد، روایات اعتقادی مشترک را از آن‌ها استخراج کرده و در این فصل به تفصیل بیان می‌کنیم. روش تبیین روایات مشترک در این فصل بدین گونه خواهد بود که ابتدا روایت اصلی از اصول کافی آورده می‌شود سپس روایت یا روایات مشترک با آن از صحیح بخاری یا صحیح مسلم و یا هر دو ذکر می‌شوند. بدیهی است بعد از هر روایت جهت تسهیل و بهره‌رسانی بیشتر، ترجمه آن روایت از منابع معتبر ذکر خواهد شد. در انتها موضوع مورد بحث هر دسته از روایات مشترک مشخص خواهد شد.

جمع‌بندی

در پژوهش حاضر در ۳۹ موضوع اعتقادی احادیث مشترک و مشابهی در کتب اصول

کافی و صحیحین اهل سنت احصاء گردید که در این ۳۹ موضوع ۱۱۹ حدیث از اصول کافی، ۴۹ حدیث از صحیح بخاری و ۵۴ حدیث از صحیح مسلم مورداستفاده قرار گرفتند. با وجود ۳۸۰۳ روایت در اصول کافی و ۷۵۶۳ روایت در صحیح بخاری و ۷۴۵۷ روایت در صحیح مسلم در نگاه اول میزان احادیث مشترک در بین این سه کتاب ناچیز و اندک به نظر می‌رسد؛ اما با کمی تأمل ضمن دریافت علل این قلت، می‌توان پی برد که همین تعداد روایت مشترک اعتقادی در این ۳ کتاب مهم و چشم‌گیر است.

- اختلافات کلامی و اعتقادی فریقین طبیعتاً موجب اختلافات ویژه‌ای در احادیث خواهد شد مثلاً در باب‌هایی مانند امامت بسیاری از روایات امامیه (به‌عنوان نمونه ذکر شده در کتاب الحجّة اصول کافی) در کتب اهل سنت ذکر نمی‌شوند یا در مسئله‌ی فضائل الصحابه گسترده‌گی روایات امامیه به‌هیچ‌وجه به‌اندازه‌ی گسترده‌گی آن در روایات عامه نمی‌باشد چراکه شیعه معتقد به عدالت کل صحابه نیست و یا در مسائلی مانند رجعت، بداء، علم و عصمت امام و مانند آن احادیث فریقین کاملاً متضاد یکدیگر می‌باشند.

کافی چنانکه در فصول پیشین نیز اشاره شد متشکل از سه کتاب اصول، فروع و روضه می‌باشد که عمده احادیث فقهی در بخش فروع آن ذکر شده‌اند و اصول کافی در بردارنده احادیث اعتقادی امامیه می‌باشد. حال آنکه از ۳۴۵۰ باب صحیح بخاری تنها ۱۰۷ باب آن و از ۱۲۰۵ باب صحیح مسلم تنها ۵۵ باب آن به مسائل اعتقادی اختصاص دارد و اکثر فصول این دو کتاب مختص روایات فقهی مانند نماز، روزه، خمس، زکات، حج، جهاد، تشیع جنازه و مانند آن می‌باشد. طبعاً به دست آوردن روایات اعتقادی مشترک از این همه فصول فقهی دشوار و یا ناممکن است.

- مطلب مهم دیگری که بر تعداد احادیث اعتقادی مشترک در این سه کتاب تأثیرگذار است ذکر بعضی از احادیث متواتر بین فریقین که برای امامیه از اهمیت ویژه‌ای هم برخوردارند در قسمت‌های دیگر کافی به جز اصول است به‌عنوان مثال حدیث منزلت که متواتر شیعه و سنی است در هر دو کتاب صحیحین اهل سنت نقل شده است اما در کافی در قسمت روضه کافی (موسوعه الکتب الاربعه، ۶-۸، کتاب الروضه، حدیث ۱۲۰۴۸)

آمده است و در اصول کافی ذکر نشده است.

- نبود روایات مربوط به مبحث معاد در اصول کافی، بسیاری از احادیث اهل سنت در صحیحین (که مرتبط با معادند) را از احصاء به عنوان احادیث مشترک ساقط می‌کند.

نمونه‌ای از احادیث مشترک درباره یک موضوع

عدم مواخذه مسلمان با اعمال زمان جاهلیت

در این قسمت احادیثی آورده شده‌اند که در پاسخ به این سؤال که اعمال بد و خطایی که در زمان جاهلیت و قبل از اسلام انجام شده‌اند آیا مورد محاسبه و کیفر قرار می‌گیرند یا خیر؟

الكافی: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى، عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ، عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ: «إِنَّ نَاسًا أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ بَعْدَ مَا أَسْلَمُوا، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَيُؤْخَذُ الرَّجُلُ مِمَّا كَانَ عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ بَعْدَ إِسْلَامِهِ؟ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ: مَنْ حَسَنَ إِسْلَامَهُ، وَصَحَّ يَقِينُ إِيمَانَهُ، لَمْ يُؤْخَذْهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِمَّا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَمَنْ سَخَفَ إِسْلَامَهُ، وَلَمْ يَصِحَّ يَقِينُ إِيمَانَهُ، أَخَذَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ».

امام باقر (ع) فرمود: گروهی پس از مسلمان شدنشان به محضر رسول خدا شرفیاب شدند و گفتند: ای رسول خدا! آیا کسی از ما بعد از مسلمان شدنش، به اعمالی که در جاهلیت انجام داده، مواخذه می‌شود؟ رسول خدا به آنان فرمود: هر کس اسلامش نیکو باشد [یعنی به همه اصول دین پایبندی نشان دهد] و یقین ایمانش درست باشد [یعنی شک و شبهه‌ای در ایمانش میدان‌داری نکند]، خداوند - تبارک و تعالی - [نیز] او را به اعمالی که در جاهلیت مرتکب شده، مواخذه نخواهد کرد و هر کس اسلامش سست و بی‌پایه باشد و یقین ایمانش درست نباشد، خداوند - تبارک و تعالی - او را به [اعمال] نخست [یعنی روزگار جاهلیتش] و [اعمال] پسین [یعنی بعد از اسلامش] مواخذه خواهد کرد.

الكافی: عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْمُنْقَرِيِّ، عَنْ قُضَيْلِ بْنِ عِيَاضٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الرَّجُلِ يُحْسِنُ فِي الْإِسْلَامِ: أَيُؤْخَذُ بِمِمَّا عَمِلَ فِي

الْجَاهِلِيَّةِ؟ فَقَالَ: «قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: مَنْ أَحْسَنَ فِي الْإِسْلَامِ، لَمْ يُؤَاخِذْ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ؛ وَمَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ، أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ».

فُضِيل بن عِيَاض می گوید: از امام صادق درباره کسی که در زمان [آراسته بودنش به] اسلام، نیکی می کند پرسیدم که: آیا به اعمالی که در جاهلیت مرتکب شده، مؤاخذه می شود؟ پاسخ داد: رسول خدا فرموده است: هر که در [زمان آراستگی اش به] اسلام، نیکی کند [یعنی خالصانه به عبادت بپردازد و از خدمت به خلق در حدّ توانش دریغ نوردد]، به اعمالی که در جاهلیت کرده، مؤاخذه نمی شود و هر که در اسلام [و مسلمانی اش] مرتکب کار زشت شود [که نهایتاً ایمانش از او سلب گردد]، به اول و آخر [یعنی هم اعمال روزگار جاهلیت و هم اعمال پس از اسلامش] مؤاخذه خواهد شد.

صحيح البخارى: حَدَّثَنَا خَلْدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ وَالْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُنْؤَاخِذُ بِمَا عَمَلْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: مَنْ أَحْسَنَ فِي الْإِسْلَامِ لَمْ يُؤَاخِذْ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَمَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ.

سفيان از منصور و اعمش از ابوائل روایت کرد که ابن مسعود گفت: ای رسول خدا آیا ما از آن گناہانی که در روزگار جاهلیت کرده ایم مورد بازپرسی قرار خواهیم گرفت؟ پیامبر (ص) فرمود: کسی که در اسلام کار نیک کند از آنچه در جاهلیت کرده مورد بازپرسی قرار نمی گیرد و کسی که در اسلام کار بد کند اول و آخر خود مورد مؤاخذه قرار می گیرد.

صحيح المسلم: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: قَالَ أَنَسٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أُنْؤَاخِذُ بِمَا عَمَلْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: «أَمَّا مَنْ أَحْسَنَ مِنْكُمْ فِي الْإِسْلَامِ فَلَا يُؤَاخِذُ بِهَا. وَمَنْ أَسَاءَ أُخِذَ بِعَمَلِهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالْإِسْلَامِ».

از عبدالله نقل است که گفت: مردانی گفتند: یا رسول الله ما به سبب گناہانی که در

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۶۹

روزگار جاهلیت کرده‌ایم، مورد مؤاخذه قرار خواهیم گرفت؟ رسول خدا (ص) فرمود: «کسی که در اسلام کار نیک کند، از آنچه در جاهلیت انجام داده است، مورد بازخواست قرار نمی‌گیرد و کسی که در اسلام کار بد انجام دهد، در مورد اعمال گذشته و حالش مورد بازخواست قرار می‌گیرد».

صحیح المسلم: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ. حَدَّثَنَا أَبِي وَ وَكِيعٌ. ح وَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَ اللَّفْظُ لَهُ. حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أُنْوَخِدُ بِمَا عَمَلْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ «مَنْ أَحْسَنَ فِي الْإِسْلَامِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. وَ مَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَ الْآخِرِ».

از عبدالله نقل است که گفت: گفتیم: یا رسول‌الله آیا ما به سبب گناهانی که در روزگار جاهلیت کرده‌ایم، مورد مؤاخذه قرار خواهیم گرفت؟ رسول خدا فرمود: کسی که در اسلام کار نیک کند از آنچه در جاهلیت کرده مورد بازپرسی قرار نمی‌گیرد و کسی که در اسلام کار بد کند اول و آخر خود مورد مؤاخذه قرار می‌گیرد.

موضوع مشترک روایات فوق: عدم مواخذه مسلمان با اعمال زمان جاهلیت

در این قسمت دو حدیث از امامیه به نقل از صادقین (ع) و چهار حدیث از عامه به نقل از پیامبر (ص) آمده است که می‌فرمایند: مؤمنین و کسانی که در اسلام کارهای نیک می‌کنند به سبب خطاها و اعمال بد زمان جاهلیت خود مورد مؤاخذه قرار نمی‌گیرند و کیفر نمی‌بینند. این احادیث در بین فریقین دارای الفاظ یکسان و مشترک نیز هستند به حدیث دوم صحیح مسلم و بخاری و حدیث کافی از امام صادق (ع) توجه شود.

گونه شناسی روایات اعتقادی مشترک کافی و صحیحین اهل سنت

در سی‌ونه موضوع اعتقادی احادیث مشترکی ما بین کتب اصول کافی و صحیحین اهل سنت یافت گردید که در این باره به توضیحاتی نیاز است:

- در بسیاری از موضوعات مذکور در هر کتاب بیش از یک روایت یا حدیث وجود داشته است به‌عنوان مثال در موضوع ارکان اسلام یازده روایت از اصول کافی با پنج روایت

از صحیح مسلم و دو روایت از صحیح بخاری مشابه بودند.

- موضوع بعضی از این احادیث مشترک به وضوح و شفافیت بالا اعتقادی است به عنوان مثال موضوعاتی مانند ایمان، کفر، نفاق، شک، توحید در مبحث خداشناسی یا موضوعی مانند معراج پیامبر و نزول فرشته وحی بر ایشان در مبحث نبوت و احادیث مرتبط با جبر و اختیار در مبحث عدل عناوینی هستند که اعتقادی بودن آن‌ها بارز است اما عنوان بعضی از احادیث می‌تواند اخلاقی یا تاریخی یا فقهی به نظر برسد لیکن کاربرد آن‌ها در مباحث اعتقادی فراوان و تأثیرگذار است به عنوان مثال ماجرای غزوه خیبر و آنچه در این غزوه اتفاق می‌افتد تا آن که پیامبر صلی الله علیه و السلام پرچم را به دست حضرت علی $\square$ می‌سپارند و نیز فرمایشات آن حضرت در مورد حضرت علی علیه السلام در این غزوه (شیخ مفید، ۱۳۹۵، ۱۹۴) اگرچه مبحثی تاریخی به نظر می‌رسد اما به کرات از سوی امامیه و عامه در بحث امامت به عنوان شاهد و دلیل ذکر شده است و بنابراین ارزش اعتقادی آن مسلم است از این گونه روایات می‌توان به روایات دیگری اشاره کرد که فرایض یا انجام کارهای نیک را از مختصات اسلام و ایمان ذکر کرده‌اند و یا موجب ورود به بهشت دانسته‌اند مانند احادیثی که حیاء یا اطعام مؤمن یا مردم‌داری را نشانه ایمان دانسته‌اند.

- بعضی از احادیث موضوعاتی متفاوت با مباحث اعتقادی دارند اما در آن‌ها اشاراتی به قیامت، حشر، بهشت، جهنم، عذاب، آتش، پاداش و مانند آن شده است که غیرمستقیم دلالت بر اعتقاد مسلمانان به معاد و مسائل مرتبط با آن دارد و بنابراین در مباحث معاد قابل استفاده‌اند.

- از سی‌ونه موضوع مشترک در روایات اعتقادی اصول کافی و صحیحین اهل سنت بیست و سه موضوع آن (۵۸٫۹٪) آن مرتبط با موضوع خداشناسی بوده است. موضوعات این حیظه عبارت بوده‌اند از ۱- فطرت بشر بر توحید است ۲- تعاریف ایمان، کفر و نفاق ۳- شک ۴- ذکر لا اله الا الله ۵- تبیین حقیقت روح ۶- رد امکان رؤیت خداوند ۷- مختصات و نشانه‌های اعتقاد به اسلام و ایمان مانند خیرخواهی برای دیگران، حیاء، اطعام مؤمن و مانند آن ۸- خواندن خداوند به نام‌های توحیدی ۹- ایمان تنها راه ورود به بهشت و نجات

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۷۱

از دوزخ ۱۰- غیرقابل تبدیل بودن فطرت الهی توحید ۱۱- فرق شرک و کفر ۱۲- درجات ایمان ۱۳- ارتباط انجام فرایض (نماز، روزه، زکات، خمس و ...) و ایمان ۱۴- افشاء سلام جزوی از دین بودن و اینکه مردم‌داری جزوی از ایمان است و مانند آن و نیز ۱۵- ارکان اسلام

- شش موضوع از سی‌ونه موضوع یادشده (۱۵,۳٪) با مبحث عدل در ارتباط بودند. مباحثی مانند عدم مؤاخذه مسلمانان به دلیل اعمال زمان جاهلیتشان، جبر و اختیار در پاداش و کیفر الهی، وابسته بودن هدایت به خواست الهی، رد جبر مطلق، رد اختیار مطلق بشر، از این دسته روایات هستند. بدیهی است در صحیحین نشانی از روایاتی که به صراحت از امر بین‌الامرین یادشده باشد دیده نشد.

- چهار مورد (۱۰,۲٪) از سی‌ونه مورد یادشده مرتبط با مبحث پیامبری و نبوت هستند مبحث وحی و نزول فرشته بر پیامبر، معراج پیامبر و اهمیت صلوات بر محمد و آل محمد و رد بدعت در دین را می‌توان در بحث نبوت مورد استفاده اعتقادی قرار داد.

- پنج مورد از سی‌ونه موضوع یادشده (۱۲,۸٪) قابل استفاده در مبحث امامت‌اند. احادیثی که در آن‌ها مرگ بدون امام مرگ جاهلیت دانسته شده، حب علی از ایمان دانسته شده از آن جمله‌اند. احادیث متواتری مانند حدیث ثقلین، حدیث تطهیر و حدیث غزوه خیبر در این گروه جای می‌گیرند.

- ۱۰,۲٪ موضوعات مشابه (چهار مورد) مرتبط با موضوع معاد هستند احادیثی که در آن‌ها ذکر درخت زقوم در جهنم به کاررفته است یا ارتکاب گناهان کبیره را موجبات ورود به آتش دانسته‌اند و همچنین تبیین حقیقت روح و لاله الا الله موجب ورود به بهشت است این گروه را تشکیل می‌دهند.

جدول ۱. احصاء گونه‌های روایی مشترک در اصول کافی و صحیحین اهل سنت

گونه روایی	گستره روایی	درصد
خداشناسی و توحید	۲۰	۲/۵۱
عدل	۶	۳/۱۵
نبوت	۴	۲/۱۰

درصد	گستره روایی	گونه روایی
۸/۱۲	۵	امامت
۲/۱۰	۴	معاد

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر، وجود روایات اعتقادی مشترک و مشابه در اصول کافی و صحیحین اهل سنت را نشان داد. برای این مهم، ابتدا هر سه کتاب مورد بررسی قرار گرفتند تا تمامی باب‌های اعتقادی در هریک یافت شوند.

از ۸ کتاب اصول کافی، ۷ کتاب آن دارای ابواب اعتقادی بودند که از آن‌ها جمعاً ۱۰۸ باب اعتقادی به دست آمد. در این ابواب اعتقادی اصول کافی، موضوعات اعتقادی زیر مورد بحث قرار گرفته‌اند: حدوث جهان و اثبات پدیدآورنده [آن]، جواز تعبیر از خداوند به شیء، اصل و نسب [خدا]، نهی از سخن گفتن در کیفیت خداوند، بطلان دیدن [خدا]، منع وصف خداوند به غیر آنچه خود را به آن وصف کرده است، نهی از [وصف خداوند به] جسم و صورت، صفات ذات، اراده که از صفات فعل است و سایر ویژگی‌های فعل، حدوث اسماء [الهی]، بیان فرق اسماء مشترک بین خدا و مخلوقین، تأویل «صمد»، حرکت و جابه‌جایی، عرش و کرسی، کلیات توحید، مشیت و اراده، کفر، انواع و اقسام کفر، پایه‌های کفر و شاخه‌های آن، نشانه نفاق و منافق، شرک، خواندن خداوند به اسمای الهی، لا اله الا الله، ویژگی‌های ایمان و مؤمن، خصوصیات اسلام و مسلمان (حیا، کمک به برادر مسلمان خود و...)، امتحان و آزمایش، سعادت و شقاوت، خیر و شر، جبر و اختیار و امر بین الامرین، هدایت، سرشت مؤمن و کافر، آفرینش مخلوقات بر فطرت الهی، درجات ایمان، تفویض امور به خداوند، فضیلت نقل حدیث؛ ارجاع دادن به قرآن و حدیث و اینکه چیزی از حلال و حرام و هر آنچه مردم به آن نیازمندند نیست مگر این که در قرآن و حدیث [چیزی] درباره آن آمده است، فراگرفتن سنت [پیامبر] و شواهد قرآن، ضروری بودن نیاز به حجت، ارائه اعمال به رسول خدا و امامان، اهمیت سلاح پیامبر در راهنمایی عقیدتی، شفاعت، ملائکه و نزول فرشته وحی، قرآن و مباحث مرتبط با آن، مباحث مرتبط

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۷۳

با امامت از جمله ضرورت وجود امام معصوم، خالی نماندن زمین از وجود امام، وجوب اطاعت از ائمه هدی، راسخون فی العلم ائمه‌اند، ولایت علی علیه السلام و اهمیت آن، وجود وصایا و کتب پیامبران و سایر ائمه و سلاح پیامبر در نزد امام معصوم، اشاره و نص بر امامت تک تک ائمه معصومین علیهم السلام، وجوب شناسایی امام معصوم، غیبت، تقیه.

۲۸ کتاب از ۹۷ کتاب صحیح بخاری دارای ۱۰۷ باب اعتقادی می‌باشد که احادیثی مرتبط با مباحث اعتقادی زیر در آن‌ها ذکر شده است: کلمه لا اله الا الله، خلقت و خلق آدم، ارکان اسلام و ایمان، مشخصات معتقدان به خدا و مؤمنین، نفاق، درجات ایمان، شرک، عالم غیب، صفات الهی، عرش الهی و اراده الهی، عدم ظلم از سوی خداوند و تفاضل اهل ایمان به لحاظ اعمال، ضرورت دوستی پیامبر(ص)، علم پیامبر، اعجاز، نشانه‌های رسالت، معراج، صلوات، کیفیت نزول وحی، فرشته وحی، ضرورت فرمانبری از پیامبر، اقتداء به ایشان، فضائل و اقوال پیامبر در مورد امیرالمؤمنین، حسنین و حدیث غزوه خیبر، صلوات بر آل محمد، حدیث غدیر، حدیث ثقلین، حدیث منزلت و اولی الامر، قیامت، سنجش اعمال، نفخ صور، کیفیت حشر، جهنم و بهشت و صراط.

۵۵ باب اعتقادی از ۱۰ کتاب صحیح مسلم (از مجموع ۵۴ کتاب آن) دارای احادیث اعتقادی در زمینه‌های ذیل بودند: ایمان و اسلام، ارکان اسلام، کلمه لا اله الا الله، نفاق، شرک، رؤیت خداوند در قیامت، فرشتگان الهی و قضا و قدر، جبر و اختیار، هدایت و قضا و قدر، ضرورت ایمان به پیامبر(ص) و حجت ایشان، کیفیت نزول وحی، معراج، شفاعت، اعجاز و شق القمر، حب علی، نشانه ایمان، ارکان اسلام و ایمان، سدره المنتهی، بهشت و جهنم، کیفیت حشر مؤمن و کافر.

تا بدینجا نتیجه مطالعه به این یافته‌ها محدود شد که در این سه کتاب، ابواب اعتقادی وجود دارند و احادیثی در مورد مباحث اعتقادی روایت شده است. در یک نگاه کلی می‌توان دریافت که در بیش از صد موضوع اعتقادی در ابواب مورد ذکر، در این سه کتاب روایت ذکر شده است. بدیهی است که تمامی ابواب و روایات اعتقادی یافت شده در این سه کتاب مشترک و یا مشابه نیستند و بعضی از ابواب در یک کتاب اساساً در دو کتاب

دیگر نیامده است. مثلاً موضوع امامت و عصمت امام که در کافی مورد بحث است را در دو کتاب دیگر (صحیحین) نمی‌یابیم؛ بنابراین گام بعدی در مطالعه یافتن ابواب مشترک و یا مشابهی در این سه کتاب بود که در زمینه‌های اعتقادی به نقل روایت پرداخته‌اند؛ بنابراین به جستجوی ابوابی در این کتب پرداختیم که درباره موضوعات اعتقادی مشترک روایت داشته باشند.

با این رویکرد ۳۹ باب از کافی، ۴۹ باب از صحیح بخاری و ۱۸ باب از صحیح مسلم دارای عناوین اعتقادی مشترک بودند که در زمینه مباحث اعتقادی زیر روایات را ذکر کرده‌اند که امکان وجود روایات مشترک یا مشابه در آن‌ها وجود داشت. در این ابواب یاد شده موضوعاتی مانند موضوعات ذیل مورد بحث قرار گرفته‌اند: آفرینش و حدود عالم، اثبات صانع، مراتب خداشناسی، بطلان رؤیت خداوند با چشم جسمانی، رد تشبیه و تجسیم، اسماء الهی، اراده الهی، عرش و کرسی، کفر و شرک و نفاق و ایمان و کلمه لا اله الا الله، ابتلا و اختبار، سعادت و شقاوت، جبر و اختیار و امر بین الامرین، خیر و شر، هدایت و طینت مؤمن و کافر، ضرورت پیامبر و حجت الهی، اقتدا به کتاب و سنت، اعجاز و مباحث مرتبط با قرآن، ضرورت دوستی پیامبر، علم پیامبر، اعجاز، نشانه‌های رسالت، معراج، کیفیت نزول وحی و فرشته وحی، ضرورت وجود حجت، خالی نشدن زمین از حجت، اوصاف و شئون امام و نص بر ائمه، بهشت و جهنم، کیفیت حشر مؤمن و کافر، نفخ صور، سنجش اعمال.

در این مرحله از پژوهش ابوابی که احتمال وجود روایات مشترک یا مشابه در آن‌ها بود را مشخص ساختیم. بدیهی است که این بدان معنی نیست که ابواب یاد شده در زمینه‌های اعتقادی مذکور حتماً و ضرورتاً حاوی روایات مشترک هستند. احتمال عدم وجود روایات مشترک یا مشابه و حتی روایات متناقض در بعضی موضوعات در ذهنمان وجود داشت؛ بنابراین گام اساسی و مهم بعدی در این پژوهش آن بود که به سراغ این ابواب اعتقادی در کتب هدف برویم و با بررسی روایات ذکر شده در آن‌ها، احادیث مشترک یا مشابه را بیابیم.

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۷۵

نهایتاً، در این سه کتاب از بین ابواب اعتقادی آن‌ها، در زمینه ۳۹ موضوع روایاتی

مشترک یا مشابه یافت شد. این ۳۹ موضوع عبارت‌اند از:

(موضوعات مربوط به خداشناسی و توحید):

۱- فطرت توحیدی بشر

۲- فطرت غیرقابل تبدیل توحیدی

۳- شرک بزرگ‌ترین گناه

۴- رستگاری در گرو قول به لا اله الا الله

۵- لا اله الا الله و توحید

۶- ایمان، کفر و نفاق

۷- خیرخواهی و باور به اسلام

۸- ایمان راه ورود به بهشت و خروج از آتش

۹- خواندن خداوند به نام‌های توحیدی

۱۰- ردّ امکان رؤیت خداوند با چشم جسمانی

۱۱- یکی از مختصات ایمان: حیاء

۱۲- بیان یکی از مختصات ایمان: اطعام مؤمن

۱۳- ارکان اسلام (۴ رکن اول مشترک) با اختلاف در رکن ولایت

۱۴- انجام فرایض (نماز، روزه، جهاد، خمس، زکات و ...) از مشخصه‌های ایمان

۱۵- سلام دادن جزئی از دین

۱۶- شرک

۱۷- فرق شرک و کفر

۱۸- درجات ایمان

۱۹- یکی از ویژگی‌های لازم برای ایمان و اسلام: در امان بودن مسلمانان از دست و

زبان فرد

۲۰- یکی دیگر از نشانه‌های ایمان: دوست داشتن آنچه برای خود می‌خواهد برای

برادر دینی‌اش

- ۲۱- تبیین حقیقت روح
(موضوعات مربوط به عدل:)
  - ۲۲- جبر و اختیار: در اختیار خداوند بودن هدایت
  - ۲۳- مسئله جبر و اختیار و نفی اختیار مطلق بشر
  - ۲۴- جبر و اختیار در پاداش و کیفر الهی
  - ۲۵- رد جبر مطلق
  - ۲۶- ایمان به خدا راه هدایت قلبی
  - ۲۷- عدم مواخذه مسلمان با اعمال زمان جاهلیت
(موضوعات مربوط به نبوت:)
  - ۲۸- وحی و روح القدس
  - ۲۹- معراج پیامبر صلی الله علیه و آله
  - ۳۰- رد بدعت در دین
  - ۳۱- صلوات بر محمد و آل محمد
  - ۳۲- حب علی نشانه ایمان
(مباحث مربوط به امامت)
  - ۳۳- مرگ جاهلی: عدم معرفت به امام
  - ۳۴- حدیث ثقلین
  - ۳۵- حدیث تطهیر
  - ۳۶- سپردن پرچم فتح خیبر به دست حضرت علی علیه السلام
  - ۳۷- گناهان کبیره و موجبات ورود به آتش
  - ۳۸- لا اله الا الله موجب ورود به بهشت
  - ۳۹- درخت زقوم (قابل استفاده در معاد)
- بنابراین، از مجموع ابواب اعتقادی کتاب کافی و صحیحین به روایاتی دست یافتیم

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۷۷

که در ۳۹ موضوع اعتقادی بیان مشترک یا مشابهی داشتند. یک نگاه کلی به موضوعات یادشده نشان می‌دهد که بیشترین روایات مشترک در حیطه خداشناسی و توحید بوده‌اند. بعضی از این روایات هم از لحاظ لفظ و هم محتوا دارای اشتراک و شباهت بوده‌اند و بعضی تنها محتوای مشترکی داشته‌اند. بر اساس پژوهش حاضر می‌توانیم این ادعا را داشته باشیم که فریقین در اصول اعتقادی مهمی مانند توحید، نوبت و معاد دارای اشتراکات قابل توجهی هستند. توجه به این نکته شاید بتواند ما را در زمینه تقریب مذاهب اسلامی گامی به جلو ببرد.

پیشنهادها

هنوز راه برای پژوهش بیشتر در زمینه احادیث مشترک فریقین در کتب هدف باز است. پیشنهاد می‌شود پژوهشگران بعدی حیطه موردبررسی احادیث را گسترش دهند و حیطه‌های فقهی و تفسیری و ... را نیز مدنظر قرار دهند. از سویی پژوهش در سایر سنن اهل سنت و جوامع دیگر شیعی نیز مطلوب خواهد بود.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mehdi Gholamali
Fatemeh Barfeh
Shahrbabak

<https://orcid.org/0000-0001-8393-6872>

<https://orcid.org/0000-0003-2750-7867>

منابع

- ابوری، محمد. (۱۳۸۹ ه. ش). *اضواء علی السنه المحمديه*. ترجمه ولی الله حسومی. قم. دانشگاه اصول دین.
- بخاری، ابی عبدالله محمد بن اسماعیل. (۱۴۳۵ ه. ق). *صحیح البخاری*. الطبعة الأولى، بیروت - لبنان. للطباعة و النشر و التوزیع دارالفکر.
- بخاری، ابی عبدالله محمد بن اسماعیل. (۱۳۹۸ ه. ش). *صحیح البخاری*. مترجم: طاهره لاوژه. چاپ دوم، ارومیه. انتشارات حسینی اصل.
- پژوهشکده تحقیقات اسلامی. (بی تا). *فرهنگ شیعه*. زمزم هدایت.
- حاجی خلیفه. (۱۹۹۰/۱۴۱۰). *کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون*، بی جا.
- حجت، هادی. (۱۳۹۷ ه. ش). *جوامع حدیثی شیعه*. جاب نهم، تهران. نشر سمت و دانشگاه قرآن و حدیث.
- حجت، هادی و مهدی غلامعلی. (۱۳۹۶ ه. ش). *کتابساخت حدیث*. چاپ اول، قم. نشر دانشگاه قرآن و حدیث.
- خطیب بغدادی. (بی تا). *تاریخ بغداد*، بیروت، بی جا.
- رضا، رشید. (بی تا). *تفسیر المنار*. بی جا.
- رضوی، رسول. (۱۳۹۳ ه. ش). *کتاب شناسی احادیث اعتقادی*. قم: نشر موسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث.
- سروی مازندرانی، ملأ محمد صالح. (بی تا). *شرح الکافی الاصول و الروضة*. طهران: دارالکتب الاسلامیه.
- الشهید الثانی. زین الدین بن علی بن احمد عاملی. (۱۳۸۰ ه. ش). *رسائل الشهید الثانی*. تحقیق: رضا المختاری. الطبعة الأولى. قم. ایران. مرکز النشر التابع لمکتب الاعلام الإسلامی.
- شیخ صدوق، شیخ مفید، مقدس اردبیلی، علامه مجلسی. (۱۳۹۹ ه. ش). *اعتقادات*. گردآوری، ترجمه و تنظیم: مهدی انصاری قمی، سید حسن بنی طبا. چاپ دوم، قم. کتابستان معرفت.
- شیخ مفید، ابو عبدالله محمد بن محمد. (۱۳۹۵). *الاختصاص*. مترجم: حسن صابری. چاپ سوم. تهران. انتشارات علمی و فرهنگی.
- شیرازی، صدرالدین محمد بن ابراهیم. (۱۳۹۱ ه. ش). *شرح اصول کافی*، مکتبه الحمودی، ط،

گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی ...؛ غلامعلی و برفه شهربابک | ۷۹

تهران،

صدیقین، زهرا و همکاران. (۱۳۹۹). گونه‌شناسی روایات امام صادق علیه‌السلام با تکیه بر مسند ایشان. فصلنامه علمی سراج منیر، ۳۸ (۱۳۹۹): صفحات ۱۴۳-۱۶۶.

القشیری النیسابوری، مسلم بن حجاج. (۱۴۲۹ ه.ق). صحیح مسلم. الطبعة الأولى، بیروت-لبنان: للطباعة و النشر و التوزیع.

القشیری النیسابوری، مسلم بن حجاج. (۱۳۹۳ ه.ش). صحیح مسلم. مترجم: خالد ایوبی. چاپ اول، ارومیه: انتشارات حسینی اصل.

طباطبایی، سید محمد کاظم. (۱۳۹۸ ه.ش). مبانی حدیث شناسی. چاپ اول. قم. موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.

الکلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۹ ه.ق). موسوعة الكتب الاربعة: اصول کافی. الطبعة الأولى، بیروت-لبنان: للطباعة و النشر و التوزیع الامیره.

الکلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۹۹ ه.ش). اصول کافی. مترجم: حسین انصاریان. چاپ سوم، قم: نشر دارالعرفان.

مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۴ ه.ق). مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول. الطبعة ۲. المطبعة مروی.

محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۹۷ ه.ش). شناخت نامه حدیث. جلد سوم. چاپ اول. قم. موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.

معارف، مجید. (۱۳۹۶ ه.ش). جوامع حدیثی اهل سنت. چاپ هفتم، تهران: نشر سمت و دانشکده علوم حدیث.

معارف، مجید. (۱۳۹۶). تاریخ عمومی حدیث. چاپ شانزدهم. تهران: انتشارات کویر.

موسوی، سید سلیمان. (۱۳۹۹). تحلیل سندی و محتوایی حدیث حوت با توجه به پیشینه تاریخی آن. نشریه حدیث پژوهی. بهار و تابستان ۱۳۹۹. صفحات ۱۱۹-۱۳۶.

نصیری، علی. (۱۳۸۲ ه.ش). آشنایی با علوم حدیث. چاپ ششم. قم: انتشارات حوزه علمیه قم.

References

- Aburiyeh, Mohammad. (2010). *Adwa' 'ala al-Sunnah al-Muhammadiyah*. Translated by Valiollah Hasoumi. Qom: Faculty of Theology. [In Persian]
- Al-Qushayri al-Nisaburi, Muslim ibn Hajjaj. (2008). *Sahih Muslim*. 1st

- Edition, Beirut: Printing, Publishing, and Distribution House. [In Arabic]
- Al-Qushayri al-Nisaburi, Muslim ibn Hajjaj. (2014). *Sahih Muslim. Translated by Khalid Ayoubi*. 1st Edition, Urmia: Husseini Asl Publications. [In Persian]
- Al-Shahid Al-Thani, Zayn al-Din ibn Ali ibn Ahmad Amili. (2001). *Messages of Al-Shahid Al-Thani. Edited by Reza Mokhtari*. 1st Edition, Qom: Iran, Center for Publishing affiliated with the Islamic Media Office. [In Persian]
- Al-Kulayni, Muhammad ibn Ya'qub. (2008). *Encyclopedia of the Four Books: Usul al-Kafi*. 1st Edition, Beirut: Amirah Publishing, Printing, and Distribution. [In Arabic]
- Al-Kulayni, Muhammad ibn Ya'qub. (2020). *Usul al-Kafi*. Translated by Hossein Ansarian. 3rd Edition, Qom: Dar al-'Irfan Publications. [In Persian]
- Bukhari, Abu Abdullah Muhammad ibn Ismail. (2016). *Sahih Bukhari. Translated by Tahereh Lavvazeh*. 2nd Edition, Urmia: Husseini Asl Publications. [In Persian]
- Bukhari, Abu Abdullah Muhammad ibn Ismail. (2014). *Sahih al-Bukhari*. 1st Edition, Beirut, Lebanon: Dar al-Fikr for Printing, Publishing, and Distribution. [In Arabic]
- Hajji Khalifeh. (1990). *Kashf al-Dhunun 'an Asami al-Kutub wal-Funun*. Without publication location. [In Persian]
- Hojat, Hadi. (2018). *Shia Hadith Collections*. 9th Edition, Tehran: Samt Publications and Quran and Hadith University. [In Persian]
- Hojat, Hadi, & Mehdi Gholamali. (2017). *Introduction to Hadith Science*. 1st Edition, Qom: Quran and Hadith University Publications. [In Persian]
- Islamic Research Institute. (n.d.). *Shia Encyclopedia*, Zamzam Hedayat. [In Persian]
- Khatib Baghdadi. (n.d.). *History of Baghdad*, Beirut: Unspecified. [In Arabic]
- Majlisi, Muhammad Baqir. (2025). *Mirror of Minds in the Explanation of the Family of the Prophet's News*. 2nd Edition, Unspecified. [In Persian]
- Mohammadi Reyshahri, Mohammad. (2018). *Hadith Introduction*. Volume 3, 1st Edition, Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute. [In Persian]
- Ma'aref, Majid. (2017). *Sunni Hadith Collections*. 7th Edition, Tehran: Samt Publications and Faculty of Hadith Sciences. [In Persian]
- Ma'aref, Majid. (2017). *General History of Hadith*. 16th Edition, Tehran: Kavir Publications. [In Persian]

- Mousavi, Sayyid Suleiman. (2020). *Document and Content Analysis of the Hadith of the Whale Considering Its Historical Background*. Hadith Studies Journal, Spring and Summer 2020, 119-136. [In Persian]
- Nasiri, Ali. (2003). *Introduction to Hadith Sciences*. 6th Edition, Qom: Hawzah Ilmiyyah Qom Publications. [In Persian]
- Reza, Rashid. (n.d.). *Tafsir al-Manar*. Unspecified. [In Persian]
- Razavi, Rasoul. (2014). *Bibliography of Creedal Hadiths*. Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute. [In Persian]
- Sarvi Mazandarani, Mulla Muhammad Salih. (n.d.). *Commentary on Al-Kafi: Principles and Gardens*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Sheikh Saduq, Sheikh Mufid, Mughaddas Ardabili, Allameh Majlisi. (2020). *Beliefs. Collected, translated, and organized by Mahdi Ansari Qomi and Sayyed Hasan Bani Tabba*. 2nd Edition, Qom: Ma'refat Publishing House. [In Persian]
- Sheikh Mufid, Abu Abdullah Muhammad ibn Muhammad. (2016). *Al-Ikhtisas*. Translated by Hasan Saberi. 3rd Edition, Tehran: Elmi Farhangi Publications. [In Persian]
- Shirazi, Sadr al-Din Muhammad ibn Ibrahim. (2012). *Commentary on Usul al-Kafi*, Hamoudi Library, Tehran. [In Persian]
- Sadighin, Zahra et al. (2020). Typology of Imam Sadiq's Narrations Based on His Musnad. *Sera-e Sadiq-e Muneer Journal*, 38, 143-166. [In Persian]
- Tabatabaei, Sayyid Muhammad Kazim. (2019). *Fundamentals of Hadith Studies*. 1st Edition, Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute. [In Persian]

استناد به این مقاله: غلامعلی، مهدی؛ برفه شهربابک، فاطمه. (۱۴۰۲). گونه‌های مشترک احادیث کلامی، در منابع حدیثی؛ مطالعه موردی: الکافی و صحیحین، دو فصلنامه علمی سراج منیر، ۱۴(۴۷)، ۵۵-۸۱
DOI: 10.22054/ajs m.2023.72734.1911

Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

